

بررسی تفاوت‌های ساختاری گروه‌واژه‌های عدد و معدود در حالت نهادی و مفعولی در زبان‌های روسی و فارسی

امیر حسینی^{۱*}، شلیر ابراهیم شریفی^۲

۱. دانشیار آموزش زبان روسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲. دانشجوی دکتری آموزش زبان روسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

پذیرش: ۹۲/۱۰/۳

دریافت: ۹۲/۵/۳۱

چکیده

یکی از جنبه‌های مهم آموزش زبان‌های خارجی توجه به تفاوت‌های زبانی و تأثیر آن‌ها در فرآیند یادگیری است. شمار اشیا جزء پدیده‌های عام زبانی است که در زبان‌های مختلف به اشکال مختلف نشان داده می‌شود. امکانات زبان‌های روسی و فارسی در بیان شمار اشیا، به‌ویژه در سطح صرفی- نحوی کاملاً متفاوت است و به همین دلیل یادگیری و کاربرد صحیح «گروه‌واژه‌های عدد و معدود» (عدد+ اسم/ عدد+ صفت+ اسم) در حالت فاعلی و مفعولی در زبان روسی، یکی از مسائل دشوار مربوط به یادگیری این زبان برای فراگیران ایرانی است. تغییر ساخت‌های مورد اشاره زبان روسی با توجه به ملاک‌هایی مانند حالت دستوری، نوع عدد، جنس معدود، جاندار یا بی‌جان بودن آن از مقولاتی هستند که این ساخت‌ها را در تقابل با یک ساخت واحد در زبان فارسی قرار می‌دهد. هدف این پژوهش مقایسه ساخت‌های ذکرشده در دو زبان روسی و فارسی و بررسی علل بروز خطاهای یادگیری روسی‌آموزان فارسی‌زبان و تحلیل آن‌ها با هدف رفع مشکلات آموزشی زبان‌آموزان ایرانی است.

واژگان کلیدی: عدد، معدود، گروه اسمی، هدایت نحوی، شمار، زبان روسی، زبان.

۱. مقدمه

آموزش زبان‌های خارجی از موضوعاتی است که بخش مهمی از امکانات آموزشی را به خود اختصاص داده است. تحلیل مقابله‌ای، از جمله گرایش‌هایی است که دستاوردهایی در زمینه آموزش زبان‌های خارجی داشته است. از جمله اهداف تحلیل مقابله‌ای فراهم آوردن بینش‌ها نسبت به شباهت‌ها و تفاوت‌های میان زبان‌ها و تشریح مشکلات مربوط به یادگیری زبان دوم است.

«زبان‌ها از نظر ساختی هم‌ریخت نیستند؛ اغلب میان زبان «الف» و «ب» نوعی واگرایی/هم‌گرایی وجود دارد که می‌تواند هم در سطح واژگان و هم در سطح صرفی-نحوی بروز کند» (الس، ۱۳۷۲: ۹۴-۹۵). تفاوت‌های ساختاری زبان‌ها در سطوح مختلف اثرات متفاوتی در یادگیری دارد. به نقل از الس، واینراش (۱۹۸۳) این فرضیه را ارائه می‌دهد که «هرچه تفاوت بین دو نظام زبانی بیشتر باشد، یعنی به هر نسبتی که الگوها و صورت‌های منحصر به فرد دوجانبه افزایش یابند، به همان نسبت مشکلات یادگیری و حوزه بالقوه تداخل وسیع‌تر می‌گردد» (همان: ۱۰۲). البته اگرچه تفاوت‌های زبانی نمی‌تواند هم‌سنگ مشکلات یادگیری باشد، ولی به‌طور قطع مشکلات و دشواری‌هایی در یادگیری ایجاد خواهد کرد.

یکی از این جنبه‌های مشکل‌برانگیز در یادگیری زبان روسی برای فارسی‌زبانان، «یادگیری اعداد» است که دلیل اصلی آن واگرایی است؛ یعنی برای بیان یک مفهوم واحد در دو زبان روسی و فارسی به ازای یک ساخت در زبان فارسی با انواع ساخت‌ها در زبان روسی روبه‌رو هستیم. مسئله مورد بررسی در این تحقیق، تحلیل و توصیف دشواری‌ها و خطاهای مربوط به یادگیری اعداد در گروه‌واژه‌ها است. این‌که اعداد در زبان روسی صرف می‌شوند، به نوبه خود مسئله جدیدی برای زبان‌آموزان است؛ ولی دشواری‌ها و مشکلات بیشتر در ارتباط با یادگیری و کاربرد گروه‌واژه‌هایی است که در آن‌ها عدد به‌عنوان عنصر هسته، ظاهر می‌شود و بر محدود خود تأثیر نحوی دارد. مسئله هدایت نحوی عدد در حالت نهادی و مفعولی بروز کرده و با توجه به این‌که چه عددی در نقش هسته قرار دارد، هدایت نحوی به یک گونه نخواهد بود و این مسئله با ورود وابسته‌های دیگر مثل صفت به ساختار گروه‌واژه پیچیده‌تر می‌شود. در مقایسه با این ویژگی زبان روسی، در زبان فارسی عدد نه می‌تواند هسته گروه‌واژه باشد و نه این‌که بر محدود خود تأثیر نحوی بگذارد.

در زمینه آموزش اعداد به زبان روسی، کتاب‌های آموزشی مختلفی وجود دارد که یکی از

آن‌ها نیز به فارسی ترجمه شده است؛^۱ اما در این کتاب‌ها صرفاً سیستم اعداد زبان روسی توصیف شده است و ساختار زبان فارسی و کار مقایسه‌ای و تطبیقی با هدف شناسایی مشکلات یادگیری فارسی‌زبانان و رفع آن‌ها صورت نگرفته است و این پژوهش به نوبه خود اولین گامی است که در این زمینه برداشته شده است. این پژوهش درصدد پاسخگویی به این پرسش است که:

دلیل دشواری یادگیری برخی کاربردهای گروه‌واژه‌های عدد و معدود زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی و بروز خطاهای زبانی چیست و این خطاها در چه حالت‌هایی صورت می‌گیرد؟

فرضیه پژوهش حاضر نیز بدین قرار است که:

دشواری یادگیری گروه‌واژه‌های عدد و معدود برای زبان‌آموزان ایرانی مربوط به کاربرد این گروه‌واژه‌ها در حالت فاعلی و مفعولی و به دلیل تفاوت در امکانات دو نظام زبانی فارسی و روسی در نحوه بیان شمار اشیا است.

در این مقاله با روش توصیفی و مقایسه‌ای، ساخت‌های ذکرشده در دو زبان فارسی و روسی را در مقابل هم قرار داده و با استفاده از معیار «هم‌ارزی ترجمه‌ای» و برشماری امکانات موجود در هر دو زبان، دلیل دشوار بودن کاربرد این ساخت‌ها و بروز خطاهای یادگیری برای فارسی‌زبانان را تحلیل خواهیم کرد.

۲. عدد و جایگاه آن در دستور زبان فارسی

در دستور زبان فارسی، *اعداد* جایگاهی به‌عنوان یکی از اجزای کلام ندارند و جزء صفات تقسیم می‌شوند. خانلری در دستور زبان فارسی در بخش صفت، بعد از تعریف صفت به‌عنوان کلمه‌ای که توضیحی به معنی اسم می‌افزاید و وابسته اسم است، این مسئله را عنوان می‌کند که صفت‌هایی را که شماره یا مقدار اسم یا ترتیب آن را بیان می‌کنند، صفت عددی می‌خوانند؛ مثلاً در جمله «پنج سیب خریدم»، عدد پنج، شمار سیب را بیان می‌کند (ناقل خانلری، ۱۳۶۸: ۱۸). وحیدیان کامیار در دستور زبان فارسی (۱) درباره عدد چنین می‌نویسد: «صفت شمارشی اصلی؛ این صفات همان عده‌های اصلی‌اند که اگرچه از نظر شمار نامحدودند، از تعداد کمی عناصر پایه ساخته شده‌اند: یک، دو، سه و...» (وحیدیان کامیار،

۱۳۸۷: ۷۰). مشکوة‌الدینی صفات را به دو دسته ثابت و درجه‌ای تقسیم کرده و اعداد را در زمره صفاتی به شمار می‌آورد که مفهوم حالت یا چگونگی اسم را بدون توانایی بیان درجه بروز آن بیان می‌کنند (مشکوة‌الدینی، ۱۳۸۸: ۹۸-۹۹). دستورنویسان فارسی در میان اعداد، قائل به وجود اعداد اصلی، ترتیبی (نوع اول و دوم)، کسری و توزیعی هستند. اما در میان دستورنویسان زبان فارسی، شفائی نظر متفاوتی درباره تقسیم‌بندی اعداد دارد. ایشان در این باره چنین گفته‌اند:

اعداد، یکی از اجزای کلام هستند که از نظر خصوصیات معنایی، لغوی و دستوری خود گروه غیر متشکلی را به وجود آورده‌اند. تصادفی نیست که برخی محققان آن‌ها را شبیه اسامی و بعضی شبیه صفات شمرده‌اند... درست است که اعداد به‌عنوان یک جزء کلام گاهی نمودارهای اسم و زمانی نیز نمودارهای صفت را دارا می‌شوند، ولی وجه مشترک گروه‌های مختلف عدد را باید ارتباط آن‌ها با شمارش دانست و گفت که اعداد، کلماتی هستند که برای شمردن و گروه‌بندی اشیا به کار می‌روند. اعداد اصلی اگر به‌صورت مجزا و مستقل به کار روند، به گروه اسامی، نزدیک شده، ولی در داخل ترکیب‌ها واجد خصوصیتی تعیین‌کننده می‌گردند که آن‌ها را به صفات نزدیک می‌سازد (شفائی، ۱۳۶۳: ۴۴۲).

ایشان در ادامه به این نتیجه می‌رسند: «دستورنویسانی که اعداد را به‌عنوان جزء مستقل کلام نپذیرفته و از آن‌ها به‌عنوان صفت عددی نام برده‌اند، فقط طرز استعمال آن‌ها در ترکیبات را در نظر گرفته‌اند» (همان: ۴۴۲-۴۴۳) و خود ایشان معتقدند: «اعداد، جزء اجزای مستقل کلام هستند که برحسب مورد استعمال خود (اصلی، ترتیبی، کسری و...) دارای خصوصیات هیبرید بوده؛ گاهی مانند اسم (اعداد اصلی و کسری) و گاهی مانند صفت (اعداد ترتیبی) به کار می‌روند» (همان).

۲-۱. ویژگی‌های دستوری (صرفی- نحوی) اعداد در زبان فارسی

شفائی در مورد ویژگی‌های دستوری اعداد بر این نظر است که:

اگر اعداد اصلی به‌صورت مستقل به کار روند، اسم هستند و به همین دلیل برخی ویژگی‌های صرفی اسم را نیز می‌پذیرند؛ مثلاً مقوله دستوری حال را در اسامی می‌پذیرند و با سرافزوده «را» یا بدون آن به کار می‌روند: پنج را / از هفده کم کنی! اما اعداد اصلی در ترکیب‌ها نقش تعیین‌کننده داشته و بدون افزودن به اسامی اضافه می‌شوند: سه کتاب. اعداد اصلی فارسی

مقوله شمار را قبول نمی‌کنند (به‌جز اعداد ده، صد، هزار و میلیون)؛ معدود آن‌ها همیشه مفرد است، آرتیکل قبول نمی‌کنند و روی معدود خود تأثیر نحوی نمی‌گذارند (همان: ۴۴۳).

در زبان فارسی در مقایسه با زبان روسی، مبنای تعیین گروه، رابطه نحوی وابستگی نیست. «گروه به واحدی از زبان گفته می‌شود که از یک کلمه یا بیشتر ساخته شود و در ساختمان جمله به کار رود» (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۷: ۹). از نظر نحوی با توجه به این‌که عنصر هسته گروه به کدامیک از اجزای کلام تعلق دارد، در زبان فارسی گروه اسمی، فعلی، صفتی، قیدی و حرف اضافه‌ای وجود دارد. برخی از جمله وحیدیان کامیار و باطنی فقط قائل به وجود گروه اسمی، فعلی و قیدی هستند، برخی مانند مشکوة‌الدینی علاوه بر این سه، گروه صفتی و حرف اضافه‌ای را هم تفکیک می‌کنند و برخی مانند فرشیدورد^۲ معتقد به وجود گروه‌های پیوندی (ربطی) و صوتی نیز هستند. همه این دستورنویسان، عدد را جزء وابسته‌های اسم می‌دانند که وارد ساختار گروه اسمی می‌شود. «اعداد اصلی در جایگاه وابسته پیشرو و پیرو: اعداد ترتیبی نوع اول، همیشه در جایگاه وابسته پیرو و اعداد ترتیبی نوع دوم در جایگاه وابسته پیشرو قرار می‌گیرند؛ دو مداد، کلاس دو، کلاس دوم، دومین کلاس» (باطنی، ۱۳۸۲: ۱۴۵).

۲-۲. عدد و جایگاه آن در دستور زبان روسی

زبان‌شناسان روس، عدد را جزء اجزای مستقل کلام می‌دانند که دارای ویژگی‌های صرفی، نحوی و واژه‌سازی مخصوص به خود است. به اعتقاد رزنتال:

عدد، قسمی از کلام است که شمار انتزاعی^۳ یا شمار اشیا و ترتیب آن‌ها به هنگام شمارش را بیان می‌کند. اعداد فقط با اسامی ترکیب شده و گروه‌واژه‌هایی می‌سازند که از نظر نحوی قابل تفکیک نیستند و به‌عنوان یک جزء واحد در جمله ایفای نقش می‌کنند. اعداد، قابلیت توصیف توسط صفات را ندارند (Розенталь, 2005: 210).

۲-۳. ویژگی‌های گرامری (صرفی-نحوی) اعداد در زبان روسی

کارپف به این موضوع اشاره می‌کند که اعداد در ترکیب با اسامی، کمیت مشخص اشیا را بیان می‌کنند، ولی خود از نظر معنایی مجرد می‌مانند؛ چون برای آن‌ها مهم نیست که چه

چیزی مورد شمارش قرار می‌گیرد: بزرگ، کوچک، جاندار، بی‌جان و... اعداد از نظر روابط دستوری، گروه یک‌دستی نیستند. اعداد «*пятый* = پنجمین، *сотый* = صدمین» از نظر شخص، شمار و حالت تغییر کرده، با اسم هماهنگ می‌شوند و در جمله در نقش صفت عمل می‌کنند؛ به همین دلیل بعضی دستورنویسان آن‌ها را جزء صفات تقسیم‌بندی می‌کنند. اعداد «*пять* = پنج، *сто* = صد» فاقد مشخصه‌های دستوری شخص و شمار هستند؛ ولی از نظر حالت تغییر می‌کنند و در جمله در حالت نهادی^۴ و مفعولی^۵، اسم را هدایت کرده، گروه‌واژه (عدد و معدود) غیر آزاد^۶ می‌سازند که در جمله در نقش مبتدا^۷ و مفعول^۸ عمل می‌کند و در دیگر حالت‌ها با اسم مطابقت یافته و در نقش صفت عمل می‌کنند (Vide. Карпов, 2002: 104-105).

اعداد در زبان روسی با توجه به ویژگی‌های دستوری و معنایی به اعداد اصلی^۹، مجموعی^{۱۰}، کسری^{۱۱} و ترتیبی^{۱۲} تقسیم می‌شوند. البته زبان‌شناسان روس در این زمینه اتفاق نظر ندارند؛ مثلاً کارپف (Vide. 2002: 104-105) و رزنتال (Vide. 2005: 210-214) آن‌ها را به چهار گروه ذکرشده تقسیم می‌کنند و بلاشاکاوا (Vide. 1989: 524) اعداد را فقط به دو دسته معنایی، شامل اعداد اصلی و مجموعی تقسیم می‌کند. آنچه مشخص است این است که اعداد اصلی و مجموعی نه‌تنها از نظر ویژگی‌های معنایی، بلکه از نظر قابلیت ترکیب نیز با هم فرق دارند. از آنجا که تنها اعداد اصلی و مجموعی می‌توانند به‌عنوان هسته گروه‌واژه، هدایت نحوی عنصر وابسته را به عهده داشته باشند، تنها به تعریف آن‌ها می‌پردازیم.

«اعداد اصلی، شمار اشیا را بیان می‌کنند: *сто* = صد، صد و چهل و سه = *сто сорок*» (Ibid: 524). «اعداد مجموعی، اعدادی هستند که کمیت معدود را به‌عنوان یک مجموعه یگانه بیان می‌کنند^{۱۳}. این اعداد با اعداد اصلی‌ای که از آن‌ها ساخته شده‌اند، مرتبط هستند: دو = *два, двое*؛ هفت = *семь, семеро*. این اعداد از نظر روابط نحوی و صرفی تفاوتی با اعداد اصلی ندارند، فقط در حالت‌های فرعی^{۱۴}، مانند صفات جمع تغییر می‌کنند» (Карпов, 2002: 108). اعداد اصلی و مجموعی از نظر قابلیت ترکیب متفاوتند. اعداد اصلی، شمار اسامی را بدون محدودیت بیان می‌کنند، ولی اعداد مجموعی فقط با گروه خاصی از اسامی ترکیب می‌شوند.

«گروه‌واژه» در زبان روسی، واحدی نحوی است که از به هم پیوستن دو یا چند کلمه مستقل به کمک رابطه نحوی وابستگی^{۱۵} (هماهنگی، هدایت نحوی و همنشینی)^{۱۶} ساخته شده‌اند. با توجه به این‌که هسته در گروه‌واژه به کدامیک از اقسام کلام تعلق دارد، گروه‌واژه‌ها به اسمی، فعلی و قیدی تقسیم می‌شوند. «گروه‌واژه‌های اسمی، مواردی هستند که کلمه اصلی (هسته) در آن‌ها اسم، صفت، عدد یا ضمیر باشد» (Дунаева: 2000: 16). آن‌ها می‌توانند آزاد یا از نظر نحوی به هم پیوسته باشند. گروه‌واژه‌های غیر آزاد در جمله یک نقش نحوی را بازی می‌کنند. با توجه به این‌که میان اعداد نیز دسته‌بندی‌هایی وجود دارد، همه آن‌ها به یک گونه وارد ساختار گروه‌واژه‌ها نمی‌شوند. در گروه‌واژه‌های اسمی که هسته به وسیله عدد اصلی بیان می‌شود، معدود، به اجبار اسم، بدون حرف اضافه در حالت اضافی^{۱۷} است:

десять книг= ده کتاب؛ два человека= دو انسان

این گونه ترکیبات عدد و معدود، یک نقش نحوی را ایفا می‌کنند:

В саду росли три ёлки.

فاعل

در باغ سه کاج رویدند.

در گروه‌واژه‌های اسمی که هسته به وسیله عدد مجموعی بیان می‌شود، معدود می‌تواند اسم بدون حرف اضافه در حالت اضافی باشد که در این صورت، ترکیب عدد و معدود یک نقش نحوی دارند:

трое учеников= سه دانش آموز؛ двое суток = دو شبانه روز

Я пробыл в городе двое суток

قید زمان

من دو شبانه روز را در شهر سپری کردم.

و یا این‌که معدود توسط اسم در دیگر حالت‌ها^{۱۸} و به کمک حرف اضافه بیان شود که در این صورت، معدود، نقش متمم مضاف‌الیهی^{۱۹} را خواهد داشت:

Вошли трое в шляпах

مسند فاعل

سه نفر کلاه‌به‌سر وارد شدند.

مشاهده می‌شود که استفاده از اعداد مجموعی در این شرایط در ترجمه فارسی با اضافه کردن ممیز^{۲۰} به ساختمان گروه اسمی (در اینجا، نفر) همراه است.

۴-۲. مقایسه ساخت‌های غیر هم‌ارز

همان‌طور که اشاره شد، در زبان فارسی عدد، تأثیر نحوی روی معدود خود ندارد. در زبان روسی در حالت نهادی و مفعولی، اعداد روی معدود خود تأثیر نحوی دارند و مشکلات مربوط به یادگیری ساختارهای عدد و معدودی برای فارسی‌زبانان به همین مسئله برمی‌گردد. برای بررسی این موضوع مفاهیم یکسانی را به هر دو زبان بیان می‌کنیم و به تشریح مسائل مربوط به آن‌ها می‌پردازیم.

۱. گروه‌واژه‌های عدد + معدود که عدد در حالت نهادی قرار دارد و بر معدود تأثیر نحوی دارد:

$$\begin{array}{l}
 \left. \begin{array}{l}
 ۲, ۳, ۴, ۲۴, ۲۳, ۵, ۱۶, ۲۰, ۲۷ \\
 \text{خانه/دانشجو/کتاب/پنجره/زن}
 \end{array} \right\} \begin{array}{l}
 ۲ \left\{ \text{два} \text{ } \underline{\text{дома}}, \text{студент}\underline{\text{а}}, \text{окна}\underline{\text{а}} \\
 ۳, ۴, ۲۴, ۲۳ \quad \underline{\text{дома}}, \text{студент}\underline{\text{а}}, \text{книг}\underline{\text{и}}, \text{окна}\underline{\text{а}}, \text{женщин}\underline{\text{ы}} \\
 ۵, ۱۶, ۲۰, ۲۷ \quad \underline{\text{домов}}, \text{студент}\underline{\text{ов}}, \text{книг}\underline{\text{О}}, \text{окон}\underline{\text{О}}, \text{женщин}\underline{\text{О}}
 \end{array}
 \end{array}$$

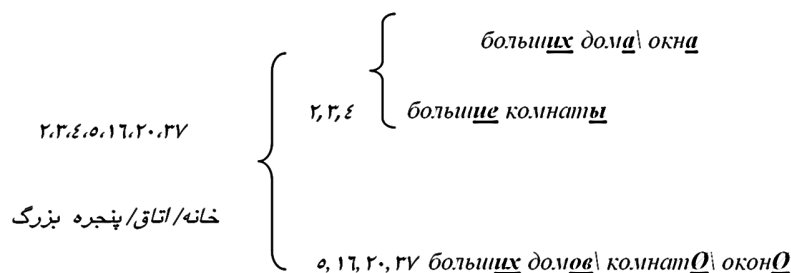
در این مثال، در نمونه‌های زبان فارسی فقط اعداد عوض می‌شوند و معدودها تغییری نمی‌کنند؛ درحالی‌که در نمونه‌های هم‌معنای روسی، شاهد چهار ساخت متفاوت هستیم (واگرایی):

۱-۱. در مثالی که عدد «دو» هسته است، در برابر یک ساخت زبان فارسی، دو ساخت در زبان روسی داریم. در زبان روسی عدد «دو» دارای دو جنس دستوری مذکر/خنثی و مؤنث است و با توجه به جنس اسمی که معدود واقع شده است، عدد «دو» مربوط به همان جنس، وارد ساخت گروه‌واژه می‌شود؛ برای مثال اسم студентка از نظر دستوری مؤنث است؛ به هنگام ترکیب با عدد «دو» از میان دو ساختار موجود два و две با معنای شمار «دو»، با عدد две ترکیب می‌شود.

۱-۲. در مثال‌هایی که اعداد غیر از «دو» در موقعیت هسته گروه‌واژه قرار می‌گیرند، دیگر جنس اسمی مهم نیست و فقط حالت دستوری معدودها متفاوت است. اعداد ۲, ۳, ۴ و اعداد ترکیبی‌ای که کلمه آخر آن‌ها ۲, ۳, ۴ خوانده شود^{۲۱}، معدود را در حالت مفرد اضافی قرار

می‌دهند و سایر اعداد^{۲۲} ترکیبی (اعدادی که یکان آن‌ها صفر است و یا اعدادی که کلمه آخر آن‌ها از ۵ تا ۹ خوانده می‌شود)، معدود را در حالت جمع اضافی قرار می‌دهند؛ مثلاً کلمه **студент** در ترکیب با عدد «چهار» در حالت مفرد اضافی قرار گرفته و تبدیل به **студента** می‌شود و در ترکیب با عدد «پنج» در حالت جمع اضافی قرار گرفته و به **студентов** تبدیل می‌شود.

۲. گروه‌واژه‌های عدد + صفت + معدود که عدد در حالت نهادی قرار دارد و بر معدود تأثیر نحوی دارد:

در این موارد نیز در برابر یک ساخت از زبان فارسی، سه ساخت در زبان روسی داریم (واگرایی).

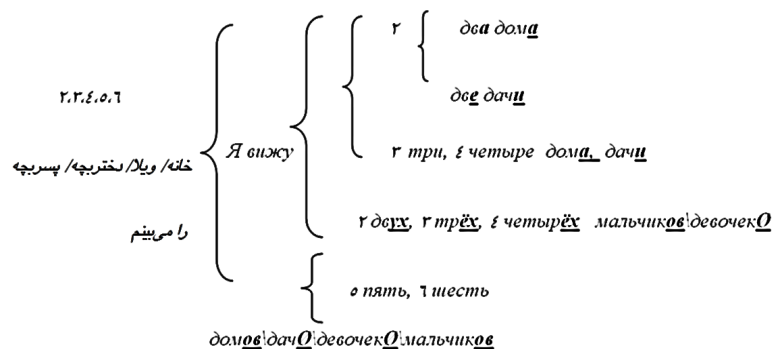
۲-۱. در گروه‌واژه‌هایی که اعداد ۲, ۳, ۴ و یا اعداد ترکیبی‌ای که کلمه آخر آن‌ها ۲, ۳, ۴ خوانده می‌شود، در موقعیت هسته قرار می‌گیرند، باوجود اعداد ثابت شاهد دو گونه تغییر صفت هستیم (*большие - больших*). در زبان روسی در گروه‌واژه‌های دارای ساختار عدد + صفت + اسم، بعد از اعداد ۲, ۳, ۴ و اعداد ترکیبی‌ای که کلمه آخر آن‌ها ۲, ۳, ۴ خوانده می‌شود، اگر اسم مؤنث باشد، صفت در حالت جمع نهادی و اگر اسم مذکر یا خنثی باشد، صفت در حالت جمع اضافی قرار می‌گیرد و اسم نیز در همان حالت نحوی قرار می‌گیرد که در بند ۱ ذکر شد. برای مثال در ترکیب با این اعداد، اسم *дом* که از نظر دستوری مذکر است، در حالت مفرد اضافی و صفت در حالت جمع اضافی قرار می‌گیرد (*больших*)؛ ولی در ترکیب با اسم *комната* که از نظر دستوری مؤنث است، صفت بدون تغییر (در همان حالت نهادی *большие*) می‌ماند.

۲-۲. بعد از سایر اعداد بدون در نظر گرفتن جنس اسامی، صفت در حالت جمع اضافی

قرار می‌گیرد (больших) و اسم نیز در همان حالت نحوی قرار می‌گیرد که در بند «۱» ذکر شد.

۳. گروه‌واژه‌های عدد + معدود که عدد در حالت مفعولی قرار دارد و بر معدود تأثیر نحوی دارد:

در این حالت هم در برابر یک ساختار موجود در زبان فارسی ساخت‌های بیشتری در زبان روسی داریم.

۳-۱. در زبان روسی در حالت مفعولی، مقوله جاندار و بی‌جان بودن اسم^{۲۳} مطرح است و این مسئله روی شکل دستوری کلمات هماهنگ با اسم نمود دارد. اگر اعداد ۲، ۳، ۴ و یا اعداد ترکیبی‌ای که کلمه آخر آن‌ها ۲، ۳، ۴ خوانده می‌شود باشند، اعداد در حالت مفعولی صرف شده و در حالت جمع اضافی قرار می‌گیرند. در این شرایط، معدود آن‌ها هم به حالت جمع اضافی می‌رود درحالی‌که اگر همین اعداد هسته گروه‌واژه‌هایی باشند که اسمشان از نظر دستوری بی‌جان باشد، صرف نمی‌شوند. برای مثال اسم мальчикО از نظر دستوری جاندار است؛ بنابراین وقتی با این اعداد گروه‌واژه می‌سازد تحت تأثیر هدایت نحوی آن‌ها خود به حالت جمع اضافی می‌رود و این اعداد نیز در حالت دستوری، به صورت جمع اضافی صرف می‌شوند (двух мальчиков)؛ ولی اگر در ساختار همین گروه‌واژه اسم домО قرار گیرد که از نظر دستوری بی‌جان است، عددی که هسته گروه‌واژه است صرف نمی‌شود. وجود دو نمونه روسی در ترکیب با عدد «دو» با وجود بی‌جان بودن اسامی، به دلیل مؤنث بودن کلمه дача و مذکر بودن کلمه дом است (بند ۱).

۲-۳. در گروه‌واژه‌هایی که سایر اعداد در جایگاه هسته واقع می‌گیرند، مقوله جاندار و بی‌جان مطرح نیست و این اعداد نیز به صورت صرف‌نشده، یعنی در حالت نهادی وارد ساختار مفعول می‌شوند (مثلاً در ترکیب با عدد «پنج»، هر دو اسم جاندار و بی‌جان **дом** و **мальчик** صرف شده و به **домов** و **мальчиков** تبدیل می‌شوند). اسم نیز در همان حالت نحوی قرار می‌گیرد که در بند «۱» ذکر شد.

۴. گروه‌واژه‌های عدد + صفت + معدود که عدد در حالت مفعولی قرار دارد و بر معدود تأثیر نحوی دارد:

$$\begin{array}{c}
 ۲,۳,۴ \\
 \left. \begin{array}{l} \text{دختر بچه/ پسر بچه زیبا} \\ \text{را می‌بینم} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{Я вижу ۲ девочек, ۳ трѣх, ۴ четырёх} \\ \text{красивых девочек} \text{ } \textcircled{Q} \\ \text{красивых мальчиков} \end{array} \right.
 \end{array}$$

۴-۱. در این جملات، تغییر پایانه کلمات سازنده گروه‌واژه در مثال روسی و تفاوت آن‌ها را با مواردی که در بالا بررسی شدند، می‌بینیم. در حالت مفعولی، در ساخت عدد + صفت + معدود در صورت وجود اعداد ۲،۳،۴ یا اعداد ترکیبی‌ای که کلمه آخر آن‌ها ۲،۳،۴ خوانده می‌شود و معدود جاندار، تمام گروه‌واژه‌ها بدون در نظر داشتن جنس اسم صرف شده و در حالت جمع اضافی قرار می‌گیرد، اما سایر اعداد صرف نمی‌شوند. اگر معدود بی‌جان باشد همان تغییراتی رخ می‌دهد که در بند «۲» ذکر شده است.

۵. گروه‌واژه عدد + معدود با اعداد مجموعی در حالت نهادی که بر معدود تأثیر نحوی دارند:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{چهار قیچی، دو سورت‌مه، سه شبانه‌روز} \\ \text{4 четверо ножниц} \text{ } \textcircled{Q}, \text{ 2 двое саней}, \text{ 3 трое суток} \text{ } \textcircled{Q} \end{array} \right.$$

۵-۱. در این موارد و موارد مشابه، زبان‌آموزان به اشتباه از اعداد اصلی در ترکیب استفاده می‌کنند. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، اعداد مجموعی فقط با دسته خاصی از اسامی ترکیب می‌شوند. این اسامی عبارت‌اند از: «اسامی مذکر یا اسامی‌ای که به جنس عام اطلاق می‌شوند و برای نامیدن جنس زیستی مذکر به کار می‌روند (سه محصل = *трое учеников*)، اسامی‌ای که فقط شکل دستوری جمع دارند (چهار سورت‌مه = *четыре саней*)، با کلمات (بچه‌ها = *дети*، دوستان = *ребята*، مردم = *люди*) و اسم *лицо* در معنای انسان، با ضمائر شخصی جمع (ما

دو نفر = *нас двое*)، در جایگاه اعدادی که در نقش اسم به کار می‌روند (دو نفر وارد شدند = *вошли двое*)، با اسامی بچه حیوانات (سه توله‌سگ = *трое щенят*) و با اسامی جفتی (دو جفت جوراب = *двое чулок*)» (Розенталь, 2005: 213- 214).

در میان آن‌ها برخی را می‌توان با اعداد اصلی نیز به کار برد (دو برادر = *двое братьев*) ولی سایر موارد اشاره‌شده بالا فقط با اعداد مجموعی ترکیب می‌شوند. این اسامی، معدود خود را در حالت جمع اضافی قرار می‌دهند. در چنین مواردی زبان‌آموز علاوه بر آنچه تاکنون در گروه‌واژه‌های با اعداد اصلی با آن روبه‌رو بود، باید با یک ساختار کاملاً متفاوت دیگر کار کند؛ از قواعد مربوط به کاربرد اعداد مجموعی مطلع باشد و در هنگام ساخت گروه‌واژه این نکته را نیز مورد نظر داشته باشد که آیا معدود با اعداد اصلی به کار می‌رود یا اعداد مجموعی.

۳. نتیجه‌گیری

بیان شمار اشیا از پدیده‌های عام زبانی است که در زبان‌های مختلف به اشکال متفاوتی بیان می‌شود. گاه این اشکال در برخی زبان‌ها بسیار نزدیک می‌نمایند و گاهی نیز مانند آنچه در این پژوهش بررسی شد، بسیار متفاوت هستند. تأثیر این تفاوت‌ها بر فرآیند یادگیری و آموزش زبان روسی برای فارسی‌زبانان امری است که بر زبان‌آموزان و مدرسان پوشیده نیست.

در تمام موارد بررسی‌شده می‌بینیم ساختاری که در زبان فارسی تنها به یک‌گونه بیان می‌شود، در مقابل ساختارهای مختلف زبان روسی قرار می‌گیرد و این خود، گواه اثبات فرضیه تحقیق است و نشان می‌دهد که زبان‌آموز فارسی‌زبان با چه چالش‌هایی به هنگام بیان کمیت اشیا به زبان روسی روبه‌رو است. اگر زبان‌آموز فارسی‌زبان فقط براساس قواعد زبان فارسی به معادل سازی در ترجمه گروه‌واژه عدد و معدود به زبان روسی بپردازد، اشتباهاتی زیادی را مرتکب خواهد شد، زیرا در زبان فارسی اعداد محدودیتی در ترکیب با اسامی ندارند؛ تأثیر نحوی روی اسم نداشته و جزء وابسته‌های اسم به شمار می‌آیند. تمام این موارد تنها برای بیان یک مفهوم که در زبان فارسی فقط با یک ساخت ثابت و بدون تغییر بیان می‌شود در زبان روسی ساخت‌های متفاوتی وجود دارند. زبان‌آموز فارسی‌زبان باید هنگام بیان شمار اشیا موارد زیر را در نظر داشته باشد:

- این‌که با توجه به اسم (معدود) در ترکیب مورد نظر از چه عددی (اصلی یا مجموعی)

استفاده می‌شود. اعداد مجموعی فقط توانایی ترکیب با دسته محدودی از اسامی را دارند و هدایت نحوی آن‌ها متفاوت از اعداد اصلی است (بند ۵)؛

- به بررسی این مسئله پردازد که عدد مورد استفاده جزء اعداد اصلی است و این‌که هدایت نحوی معدود خود را به عهده دارد یا خیر؛

- با در نظر گرفتن این مسئله که عدد هدایت نحوی معدود را بر عهده دارد باید در نظر داشت با توجه به این‌که چه عددی هسته گروه‌واژه است، اسم در کدام حالت دستوری (مفرد اضافی یا جمع اضافی) قرار می‌گیرد (بند ۱)؛

- اگر گروه‌واژه در حالت مفعولی بیان می‌شود، باید مقوله دستوری جاندار و بی‌جان بودن اسم را در نظر گرفت و با توجه به عدد مورد استفاده، تغییرات لازم را روی عدد و اسم اعمال کرد (از نظر هدایت نحوی اعداد ۲،۳،۴ و اعدادی که رقم آخر آن‌ها ۲،۳،۴ خوانده می‌شود، در یک گروه و سایر اعداد در گروهی دیگر قرار می‌گیرند: بند ۳)؛

- اگر در ساختار گروه‌واژه علاوه بر عدد و معدود، صفت هم وجود داشته باشد، در حالت نهادی باید با در نظر گرفتن جنس اسم (مذکر یا مؤنث) و عدد مورد استفاده، تغییرات لازم را روی صفت اعمال کرد (بند ۲)؛

- اگر در ساختار گروه‌واژه علاوه بر عدد و معدود، صفت هم وجود داشته باشد، در حالت مفعولی با در نظر گرفتن جاندار و بی‌جان بودن اسم و عدد مورد استفاده، باید تغییرات لازم را اعمال کرد. در این حالت در صورت جاندار بودن اسم و وجود اعداد ۲،۳،۴ و اعدادی که رقم آخر آن‌ها ۲،۳،۴ خوانده می‌شود، تمام گروه‌واژه در حالت جمع اضافی قرار می‌گیرد (بند ۴).

این دشواری‌ها تنها به کمک مواد آموزشی مؤثر که بر پایه توصیف علمی از ساختارهای مورد بررسی در زبان روسی، توصیف همان ساختارها در زبان مادری و مقایسه آن‌ها تدوین شده باشد، مرتفع خواهند شد. در این موارد با آگاهی کامل از شرایط کاربرد، نحوه تغییر ساختارها و ارائه و حل تمرینات مکرر در چارچوب برنامه آموزشی در یک پروسه زمانی می‌توان به درک، کاربرد صحیح و جلوگیری از بروز خطاهای زبانی کمک کرد.

۴. پی‌نوشت‌ها

۱. نک. کاتویتسکایا، ا. اس. (۱۳۸۹). *اعداد روسی: با توضیحات، جدول‌ها، تمرین‌ها*. ترجمه دکتر مرضیه یحیی‌پور و همکار. چ ۲. تهران: سمت.

۲. نک. فرشیدورد، ۱۳۸۶: ۴۶.

3. отвлеченное количество
4. именительный падеж
5. винительный падеж
6. несвободное словосочетание
7. подлежащее
8. объект
9. количественное
10. собирательное
11. дробное
12. порядковое

۱۳. تعداد این اعداد محدود است.

14. косвенные падежи
15. подчинительная связь
16. согласование, управление, примыкание
17. родительный падеж
18. падеж
19. несогласованное определение

۲۰. بین صفت شمارشی و موصوف آن برای شمارش تعداد یا اندازه و وزن موصوف، معمولاً اسمی می‌آید که وابسته صفت شمارشی است و «ممیز» نام دارد: دو دستگاه نیمکت، دو جلد کتاب (نک. وحیدیان کامیار، ۱۳۸۷: ۸۸).

۲۱. در زبان روسی نیز مانند زبان فارسی، اعداد یازده تا نوزده از نظر ساختاری مشتق هستند.

۲۲. گفتنی است عدد «یک» و اعدادی که رقم آخر آن‌ها «یک» خوانده می‌شود، مشمول این قاعده نیستند؛ زیرا در زبان روسی عدد «یک» از نظر شمار و جنس مانند اسمی که شمار آن را بیان می‌کند، تغییر کرده و از نظر دستوری صفت به شمار می‌آید. در اینجا منظور از سایر اعداد، اعداد غیر از ۱، ۲، ۳، ۴ و اعداد بیشتر از بیست است که رقم یکان آن‌ها غیر از این اعداد باشد.

23. одушевленность \ неодушевленность

۵. منابع

- الس، تتوان (۱۳۷۲). *زبان‌شناسی کاربردی: یادگیری و آموزش زبان‌های خارجی*. ترجمه محمود الیاسی. مشهد: آستان قدس رضوی.
- باطنی، محمدرضا (۱۳۸۲). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی بر بنیاد یک نظریه عمومی زبان*. چ ۱۴. تهران: امیرکبیر.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۸۶). *فرهنگ پیشوندها و پسوندهای زبان فارسی همراه گفتارهایی درباره دستور زبان فارسی*. تهران: زوار.
- شفافی، احمد (۱۳۶۳). *مبانی علمی دستور زبان فارسی*. تهران: نوین.
- مشکوة‌الدینی، مهدی (۱۳۸۸). *دستور زبان فارسی: واژگان و پیوندهای ساختی*. چ ۱۴. تهران: سمت.
- ناقل خاثری، پرویز (۱۳۶۸). *دستور زبان فارسی*. چ ۹. تهران: توس.
- وحیدیان کامیار، تقی و غلامرضا عمرانی (۱۳۸۷). *دستور زبان فارسی (۱)*. چ ۱۱. تهران: سمت.
- Белошапкова В.А. и др. (1989). *Современный Русский Язык: Учеб. Для Филол. Спец.ун-тов*. М.: Высшая Школа.
- Дунаева Л. А. и др. (2000-2001). *Русский Язык: Учебно-справочный Комплекс. -часть 2: Русский Синтаксис*. М.: Астрей.
- Карпов А.К. (2002). *Современный Русский Язык: Словообразование, Морфология: Учеб. Пособие Для Студ. Высш. Пед. Учеб. Заведений*. –М: Владос..
- Розенталь Д. Э. и др. (2005). *Современный Русский Язык / Голуб И.Б., Теленкова М.А.* – М: Айрис-пресс.

References:

- Bateni, M.R. (2003). *Describing the Structure of Persian Grammar is Based on a General Theory of Language*. Tehran: Amir-Kabir [In Persian].

- Beloshapkova, V.A. et al. (1989). *The Modern Russian Language*. Moscow: Vishaya Shkola [In Russian].
- Dunaeva, L.A. et al. (2000-2001). *Russian Language: Educational Complex. Part 2: Russian Syntax*. Moscow: Astreya [In Russian].
- Els, T. (1993). *Applied Linguistics and the Learning and Teaching of Foreign Languages*. Mashhad: Astan-e-Ghods [In Persian].
- Farshidvard, Kh. (2007). *A Dictionary of Persian Prefixes and Suffixes with Discourses about Persian Grammar*. Tehran: Zavar [In Persian].
- Karpof, A.K. (2002). *The Modern Russian Language: Word Formation, Morphology*. Moscow: Vlados [In Russian].
- Meshkato-dini, M. (2009). *The Lexical Categories and Merge*. Tehran: SAMT [In Persian].
- Natel-Khanlari, P. (1987). *Persian Grammar*. Tehran: Toos [In Persian].
- Rozental, D.E. et al. (2005). *The Modern Russian Language*. Moscow: Iris Press [In Russian].
- Shafayi, A. (1984). *The Scientific Basics of Persian Grammar*. Tehran: Novin [In Persian].
- Vahidian-Kamaryar, T. (2008). *Persian Grammar (1)*. Tehran: SAMT [In Persian].